

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.93>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Цибульник Н.Ю.,
кандидат юридичних наук,
м. Харків
ORCID: 0000-0002-5128-0511

Цибульник Н.Ю. Інформаційно-правова характеристика основних складових сектору безпеки держави.

Стаття присвячена дослідженню інформаційно-правової характеристики основних складових сектору національної безпеки держави. Зазначено, що категорія «національна безпека» відображає якісний стан впорядкування суспільних відносин в державі та акцентує увагу на тому, що безпека держави полягає у забезпеченні національної ідентифікації. Встановлено, що забезпечення безпеки держави структуровано через диференціацію національної безпеки за секторально-видовою (включає: воєнну безпеку, громадську безпеку, державну безпеку, кібербезпеку, зовнішньополітичну безпеку, екологічну безпеку, інформаційну безпеку) та суб'єктною ознаками (включає діяльність уповноважених суб'єктів). Поняття «сектор безпеки держави» визначено як сукупність правовідносин, зміст яких складає діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення національної безпеки в цілому, та за визначеними диференційованими напрямками. Запропоновано внесення змін до Закону України «Про національну безпеку».

Акцентовано увагу на тому, що інформаційно-правова характеристика сектору безпеки держави є невід'ємною складовою національної безпеки держави в цілому та окремих її складових. Значущістю ліквідації інформаційних загроз інституціоналізовано окремий напрям безпеки держави – інформаційну безпеку. Встановлено, що кібербезпека є самостійною, похідною від інформаційної безпеки складовою безпеки держави, яка виокремилась в результаті розвитку цифрових технологій та поширення використання інформаційно-телекомунікаційних систем для цілей поширення інформації.

Виокремлено інституційну систему забезпечення інформаційної безпеки, яка сформована з сукупності уповноважених суб'єктів, яких згрупувано залежно від їх правового положення та наявних повноважень в сфері інформаційної безпеки таким чином: 1) державні органи, що уповноважені забезпечувати національну безпеку; 2) органи виконавчої влади, які наділені повноваженнями в означеній сфері суспільних відносин; 3) правоохоронні органи; 4) допоміжні суб'єкти, які можуть здійснювати окрему діяльність, спрямовану на забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: безпека держави, національна безпека, сектор безпеки, інформаційна безпека, інформаційна характеристика.

Cibulnyk N.Yu. Informational and legal characteristics of the main components of the state security sector.

The article is devoted to the study of the informational and legal characteristics of the main components of the national security sector of the state. It is noted that the category “national security” reflects the qualitative state of the regulation of social relations in the state and emphasizes the fact that the security of the state consists in ensuring national identification. It has been established that the provision of state security is structured through the differentiation of national security by sector-specific (includes: military security, public security, state security, cyber security, foreign policy security, environmental security, information security) and subject characteristics (includes the activities of authorized subjects). The concept of “state security sector” is defined as a set of legal relations, the content of which is the activity of authorized subjects to ensure national security as a whole, and in certain differentiated directions. Amendments to the Law of Ukraine “On National Security” are proposed.

Attention is focused on the fact that the information and legal characteristics of the state security sector are an integral component of the national security of the state as a whole and its individual components. The importance of eliminating information threats has institutionalized a separate area of state security - information security. It was established that cyber security is an independent component of state security derived from information security, which emerged as a result of the development of digital technologies and the spread of the use of information and telecommunication systems for the purposes of information dissemination.

The institutional system of ensuring information security is singled out, which is formed from a set of authorized subjects, which are grouped depending on their legal status and available powers in the field of information security as follows: 1) state bodies authorized to ensure national security; 2) bodies of executive power, which are empowered in the specified sphere of public relations; 3) law enforcement agencies; 4) auxiliary entities that can carry out separate activities aimed at ensuring information security.

Key words: state security, national security, security sector, information security, information characteristics.

Постановка проблеми. Інформація в умовах сьогодення є тим засобом, що формує якісні архетипи державного регулювання та його сприйняття. Демократична модель функціонування держави передбачає доступність інформації та використання широкого спектру законних та можливих способів її поширення. Одночасно, на конституційному рівні кожному гарантовано право на інформацію. Враховуючи функціональні можливості інформації як соціально-правового явища, закономірним є випадки маніпулювання інформаційними потоками для дестабілізації певної сфери суспільних відносин. Пошук інструментів впливу на формування та забезпечення належного стану інформаційної безпеки в Українській державі актуалізовано: а) російсько-українською війною; б) діджиталізацією суспільних відносин з одночасним перенесенням інформації в цифрову площину; в) глобалізацією суспільних відносин, що супроводжується розмиттям національних кордонів в частині поширення, використання та розповсюдження інформації.

Аналіз наукових джерел. Дослідження проблематики визначення засад інформаційної безпеки присвячено дослідження, яких проведено: В.Б. Авер'яновим, О.М. Бандуркою, Ю.П. Битяком, В.А. Ліпканом, Ю.В. Мех, В.Я. Настюком, О.С. Проневичем, О.Б. Червяковою, Р.В. Шаповалом та іншими. Проте, беручи до уваги оновлення якісних характеристик національної безпеки держави в цілому, а також необхідність виокремлення співвідношення інформаційної безпеки та національної безпеки держави, можна стверджувати, що питання інформаційного виміру національної безпеки не розглядалось на належному доктринальному рівні. Тому **метою статті** є здійснення інформаційно-правової характеристики основних складових сектору національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Категорія «національна безпека» відображає якісний стан впорядкування суспільних відносин в державі та акцентує увагу на тому, що безпека держави полягає у забезпеченні національної ідентифікації шляхом досягнення стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України [1].

Чинним законодавством, що регулює питання забезпечення безпеки держави виокремлюються вихідні засади до її структуризації через диференціацію національної безпеки за секторально-видовою ознакою, так і за суб'єктною. Це пов'язано з тим, що безпека держави є багатокомпонентним та багатоаспектним соціально-правовим явищем. За секторально-видовою ознакою безпека держави включає: воєнну безпеку, громадську безпеку, державну безпеку, кібербезпеку, зовнішньополітичну безпеку, екологічну безпеку, інформаційну безпеку. За суб'єктною ознакою безпека держави визначається через діяльність уповноважених суб'єктів – систему державних інституцій, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, діяльність яких за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України. Таким чином, сектор безпеки держави можна визначити як сукупність правовідносин, зміст яких складає діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення національної безпеки в цілому, та за визначеними диференційованими напрямами.

Звернемо увагу на те, що у значенні Закону України «Про національну безпеку» поняття «воєнна безпека», «державна безпека», «національна безпека» тотожні за виключенням того, що перший термін визначається через стан захищеності конкретних об'єктів (державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, життєво важливі національні інтереси) від воєнних загроз, другий термін – через стан захищеності тотожних об'єктів, але від реальних чи потенційних загроз невоєнного характеру; третій термін – через стан захищеності тотожних об'єктів незалежно від воєнного чи невоєнного характеру [1]. Виходячи з того, що: а) первинно вагомим є об'єкт, що потребує захисту; б) національна безпека, за такого підходу, включає державну безпеку та воєнну безпеку; в) співвідношення державної безпеки та воєнної безпеки здійснюється виключно через вказівку на правову природу загрози, – доцільним є внесення змін до Закону України «Про національну безпеку» шляхом викладу змісту його положення таким чином: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз незалежно від їх характеру». При цьому, поняття «державна безпека» слід видалити, так як національна безпека є його формальним відображенням.

Щодо інформаційно-правової характеристики сектору безпеки, то на важливість її забезпечення вказується у Указі Президента України, яким затверджено «Стратегію національної безпеки України», а саме: «деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози» [2]. Одночасно, інформаційне суспільство формує уявлення про суспільні явища різного порядку, виокремлюється масова свідомість, за допомогою якої можливе спотворення реальності. Актуальною інформаційною загрозою є «мілітаризація кіберпростору та розвиток кіберзброї, що дає можливість приховано проводити кібератаки для підтримки бойових дій і розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі» [3]. Російсько-українська війна демонструє використання спецслужбами інформації, яку громадяни публікують публічно в соціальних мережах [4] аналогічно для дестабілізації суспільного буття в Україні.

Отже, інформаційно-правова характеристика сектору безпеки держави є невід'ємною складовою національної безпеки держави в цілому та окремих її складових. Значущістю ліквідації інформаційних загроз інституціоналізовано окремий напрям безпеки держави – інформаційну безпеку. На доктринальному рівні інформаційна безпека тлумачиться як складник національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками, державними й недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України [5, с. 47]. Шемчук В.В. слушно трактовано Інформаційну безпеку як стан захищеності інформаційного простору, що передбачає здійснення превентивних і захисних заходів в інформаційному середовищі людини, суспільства та держави [6].

Ключовими характеристиками інформаційної безпеки держави є стан правового регулювання означеної сфери та суб'єкти, уповноважені на її забезпечення.

Міжнародно-правові стандарти інформаційної безпеки закріплено у положеннях Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основних свобод 1950 року [7] та Міжнародної Хартії ООН про громадянські і політичні права 1966 року [8], згідно яких кожному гарантовано право на свободу слова, включаючи: пошук, отримання і передачу будь-якої інформації та ідей, незважаючи на кордони, а також права на повагу до приватного життя. Вагомим значення мають рішення ООН (наприклад, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 53/70 «Розвиток у сфері інформації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки» [9], Угода про співробітництво у сфері міжнародної інформаційної безпеки 2009 року [10]); Ради Європи (наприклад, «Конвенція про кіберзлочинність» 2001 року [11]); Європейського Союзу (наприклад, Рамкове рішення Європейського Союзу щодо атак на інформаційні системи [12]).

Національний рівень правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні формують численні нормативно-правові акти. Конституційно задекларовано, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (ст. 17) [13]. Вказане положення деталізовано Законом України «Про інформацію», який регламентує відносини загального порядку щодо захисту інформації як діяльності, зміст якої формують адміністративні, правові, технічні, організаційні та інші заходи, які забезпечують цілісність, збереження інформації та відповідний порядок

доступу до інформації [14]. Спеціальні положення, що стосуються інформаційної безпеки містяться в Стратегії інформаційної безпеки – програмному документі нормативного характеру, що орієнтовано діятиме до 2025 року та визначає: 1) понятійно-категоріальний апарат сфери забезпечення інформаційної безпеки (оперує такими термінами, як: інформаційна безпека, інформаційна загроза, антикризові комунікації, урядові комунікації тощо); 2) наявні та потенційні загрози інформаційній безпеці (наприклад, збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі); 3) напрямми забезпечення інформаційної безпеки України з детермінацією окремих стратегічних цілей та завдань; 4) інституційні механізми реалізації стратегічних цілей забезпечення інформаційної безпеки [15].

Зазначимо, що питання забезпечення кібербезпеки виокремлено в окремий напрям національної безпеки держави. Це пов'язано з тим, що: а) якісно кібербезпека є відображенням стану захищеності інформації в кіберпросторі; б) розвиток цифрових технологій призвів до потреб вироблення технічних заходів, які спрямовані на захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Специфічний характер об'єктів, на яких спрямовано захист та способів такого захисту прослідковується в профільному нормативному регулюванні (наприклад, Указах Президента України, яким затверджено «Доктрину інформаційної безпеки», «Стратегію кібербезпеки України» Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України») та спеціальному інституційному забезпеченні (наприклад, Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України, Національний центр резервування державних інформаційних ресурсів). Таким чином, кібербезпека є самостійною, похідною від інформаційної безпеки складовою безпеки держави, яка виокремилась в результаті розвитку цифрових технологій та поширення використання інформаційно-телекомунікаційних систем для цілей поширення інформації.

Питання виокремлення суб'єктів, яких уповноважено на забезпечення інформаційної безпеки має як теоретичне, так і практичне значення. У цілому система уповноважених суб'єктів складається з державних інституцій, які є регулятивною та безпековою основою розвитку інформаційного суспільства [16]. Первинно, координацію діяльності органів виконавчої влади з метою реалізації та гарантування інформаційної безпеки має здійснювати Рада національної безпеки і оборони України шляхом застосування можливостей Центру протидії дезінформації [15], що є його робочим органом, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації» [17]. До основних завдань вказаного спеціального органу віднесено: аналіз та моніторинг подій і явищ в інформаційному просторі України, стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі; виявлення та вивчення поточних і прогнозованих загроз інформаційній безпеці України, чинників, які впливають на їх формування, прогнозування та оцінка наслідків для безпеки національних інтересів України; виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою; участь у розбудові системи стратегічних комунікацій, організації та координації заходів щодо її розвитку; участь у створенні інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них тощо [18].

Іншим спеціально уповноваженим суб'єктом в сфері забезпечення інформаційної безпеки є Національним центром резервування державних інформаційних ресурсів, функціональне призначення якого полягає у забезпеченні надійності та безперебійності роботи державних інформаційних ресурсів, зберіганні державних електронних інформаційних ресурсів, резервному копіюванні інформації та відомостей державних електронних інформаційних ресурсів державних органів, військових формувань (крім Збройних Сил та Головного управління розвідки Міноборони), утворених відповідно до законів, підприємств, установ та організацій [19].

В сфері системи виконавчої влади до суб'єктів, що уповноважені забезпечувати інформаційну безпеку належать: Кабінет Міністрів України (уповноважено на забезпечення формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечення інформаційного суверенітету, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері); Міністерство культури та інформаційної політики України (уповноважено на здійснення в межах компетенції нормативно-правового регулювання у сфері інформаційної безпеки України; визначення перспектив та пріоритетних напрямів розвитку у сфері інформаційної безпеки України тощо); Міністерство закордонних справ України (уповноважено забезпечувати популяризацію та формування позитивного іміджу України у

світових інформаційних ресурсах та національних інформаційних ресурсах іноземних держав з метою захисту її політичних, економічних та соціально-культурних інтересів, зміцнення національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України); Міністерство оборони України (забезпечує, до прикладу, моніторинг інформаційного простору, прогнозування та виявлення інформаційних загроз національній безпеці держави у воєнній сфері); Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (забезпечує захист українського інформаційного простору від пропагандистської аудіовізуальної продукції держави-агресора, сприяє розповсюдженню українського телерадіомовлення на тимчасово окупованих територіях України).

Крім того, до інституційної системи забезпечення інформаційної безпеки держави може бути віднесено: Службу безпеки України (в частині реалізації повноважень щодо моніторингу вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та Інтернету з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері, протидії проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій тощо), розвідувальні органи України, які у процесі провадження розвідувальної діяльності мають сприяти реалізації та захисту національних інтересів України в інформаційній сфері за кордоном, здійснювати виявлення та протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки та оборони держави; наукові та науково-дослідні установи під час забезпечення науково-аналітичного та експертного супроводження процесу формування та реалізації державної інформаційної політики.

Висновки. Підсумовуючи приходимо до висновку, що інституційна система забезпечення інформаційної безпеки сформована з сукупності уповноважених суб'єктів, яких можна згрупувати залежно від їх правового положення та наявних повноважень в сфері інформаційної безпеки таким чином: 1) державні органи, що уповноважені забезпечувати національну безпеку: Рада національної безпеки та оборони України та створені при ній органи; 2) органи виконавчої влади, які наділені повноваженнями в означеній сфері суспільних відносин: Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство оборони України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення; 3) правоохоронні органи: Служба безпеки України та розвідувальні органи України; 4) допоміжні суб'єкти, які можуть здійснювати окрему діяльність, спрямовану на забезпечення інформаційної безпеки (підприємства, установи, організації в частині делегованих повноважень, наукові та науково-дослідні установи, інститути громадянського суспільства). Доцільним є подальше дослідження способів, за допомогою яких забезпечується інформаційна безпека держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>.
4. Zavorodnia Yu.V. Political conflicts as a prerequisite for the Russian-Ukrainian war: manipulative features. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 911. (1436 p.).
5. Харченко Л.С., Ліпкан В.А., Логінов О.В. Інформаційна безпека України: Глосарій / за заг. ред. Р.А. Калюжного. Київ: Текст, 2004. 180 с.
6. Шемчук В.В. Інформаційна безпека та інформаційна оборона в контексті розвитку вітчизняної доктрини й законодавчої основи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 31–37. DOI: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2019.4/06>.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
9. UN General Assembly Resolution 53/70 «Development in the field of information and telecommunications in the context of international security» 1998. URL: <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/res/53/70>.
10. SCO, Agreement on Cooperation in the Field of International Information Security, June 16, 2009. URL: <https://ccdcoe.org/sites/default/files/documents/SCO-090616-IISAgreement.pdf>.
11. Конвенція про кіберзлочинність: Міжнародний документ від 23.11.2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
12. Council Framework Decision 2005/222/JHA of 24 February 2005 on attacks against information systems: Framework decision of Council of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32005F0222>.
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
16. Тарасенко Н. Доктрина інформаційної безпеки України в оцінках експертів. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2759:doktrina-informatsijnoji-bezpeki-yak-zasib-protidiji-informatsijnim-zagrozam&catid=8&Itemid=350.
17. Офіційний сайт Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки та оборони України. URL: <https://cpd.gov.ua/category/documents/>.
18. Питання Центру протидії дезінформації: Указ Президента України від 07.05.2021 р. № 187/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text>.
19. Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів: Постанова від 8.02.2021 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2021-%D0%BF#n8>.